

de beteekenis hebben van „kerkgemeente”. Als dit zoo ware, zou het artikel onbegrijpelijk slordig en verwarrend samengesteld zijn. Waarom heeft men dan toch tot tweemaal toe van „Kerk-Gemeenten” naast „Kerkgenootschappen” en „Kerklijke Genootschappen” gesproken en niet steeds deze laatstgenoemde woorden gebezigd? Welk een zonderling pleonasme bieden de woorden „in iedere Plaats”, als in de zinsnede: „De grondslag van dit vergelijk is, in iedere Plaats, het grootst aantal van Leden der onderscheiden Kerklijke Genootschappen, hetgeen alzoo de relatieve meerderheid van Zielen zal uitmaken”, de onderscheiden Kerklijke Genootschappen de plaatselijke kerken zijn! De wetgever heeft eenvoudig willen spreken van het aantal leden van kerkgenootschap a., b. of c. in eene bepaalde plaats en daarmee bij „kerkgenootschap” aan het ééne lichaam gedacht, dat zijne vertakkingen in verschillende dorpen en steden had. Bij deze uitlegging is de woordenkeuze van het artikel volkomen helder en logisch.

HOOFDSTUK II.

De sinds 1801 opkomende reactie.

De staatsregeling van 1798 was een werk van overspannen haast geweest. De uiterste partij, die den 22^{en} Januari door geweld had overwonnen, had in weinige dagen haar grondwet doorgedreven. Daarbij hadden roomschen en dissenters haar ijverig geholpen om de voormaals heerschende kerk zooveel mogelijk van hare beteekenis te berooven. Men was zelfs niet voor de meest radicale en onbillijke beschikkingen ten aanzien harer goederen teruggedeeind. Wat echter in den roes van het oogenblik minder diep had getroffen, deed dit des te meer, toen men zag dat de rauwe werkelijkheid nabij kwam, en de groote hervormde kerk welhaast, ontdaan van al haar goed, voor de geestelijke nooden van het grootste gedeelte van het nederlandsche volk zou moeten zorgen. Hoe langer zoo meer ontwaakte toen het besef, dat men in 1798 het slachtoffer was geworden van een waan van den dag en aan een onnederlandsch

---

verschillende kerken, hervormde, roomsche, luthersche enz. te zamen, in verband met blijvende regelingen voor de toekomst, of het woord „kerkgenootschappen” werd ook van de hervormde kerk gebruikt. Dan is „kerk” het kerkgebouw. Ook de opmerking van Dr. Kleyn (zie t. a. p. bldz. 194): „Waren de plaatselijke gemeenten hier Kerkgenootschappen genoemd, dan zoude er moeten staan „met de Kerkgenootschappen van alle Gezindheden” lijkt mij meer spitsvondig dan juist, omdat de mannen van 1797 en 1798, die den toon aangaven, steeds met opzet het woord „Gezindheden” hebben gemeden. De „gezindheids-godsdienst” was te veel in miscrediet om eene plaats in de staatsregeling te verkrijgen. Met „kerkgenootschap” was dit nog geoorloofd.

drijven van anti-godsdienstigen en anti-kerkelijken aard had toegegeven. Er kwam eene kentering. Men gevoelde dat men te ver was gegaan. En dat niet alleen ten aanzien van de houding, die men tegenover de hervormde kerk had aangenomen, maar vooral ook ten aanzien van den te centraliseerenden, den te revolutionnairden geest der nieuwe staatsregeling. Men had het nederlandsche volkskarakter in een fransch keurslijf willen wringen, terwijl hem dit niet paste; men had te veel naar den sirenenzang der revolutionnairden geluisterd en te weinig op de partijdigheid en wraakzucht van dissidenten en roomschen gelet. Dientengevolge begon de nieuwe staatsregeling van 1798 hoe langer zoo meer aan sympathie te verliezen, ja kwam er eene sterke strooming op, die haar wilde wijzigen.

Deze strooming nu werd van uit Frankrijk, dat hoe langer zoo meer de krachtige hand van Bonaparte begon te gevoelen, gesterkt. De groote Corsicaan, die de revolutie wilde breidelen, steunde hier de reactie tegen de al te ingrijpende veranderingen van 1798. Hij wilde eene nieuwe staatsregeling met gematigde beginselen en een krachtig bewind. Dit strookte geheel met den wensch van verschillende staatkundige leidlieden hier te lande, die genoeg hadden van de ultra-revolutionnaire denkbeelden, maar die tevens, bij de geringe belangstelling van vele gematigden, nog immer huiverig waren voor een nieuwe overwinning van de mannen van 22 Januari 1798. Zich sterk gevoelende door den steun der franschen en de opkomende reactie in ons volk, deed het Uitvoerend Bewind den 4^{en} Maart 1801 het voorstel aan het wetgevend lichaam om den termijn der herziening, die, volgens de artikelen 304 en 305 der bestaande staatsregeling, eerst in 1803 eindigde, te vervroegen. Dienzelfden dag werd eene commissie benoemd, die over dat voorstel rapport moest uitbrengen. Reeds den 16^{en} Maart was dit rapport, waarbij men zich vóór de herziening verklaarde, gereed; den 20^{en} Maart kwam het in discussie. Het slot dezer beraadslaging bestond in de aanneming van een verzoenend voorstel van het lid Verbeek om met het Uitvoerend Bewind in overleg te treden omtrent de wijze, waarop de verandering der staatsregeling moest geschieden. Op 19 Mei kwam het ontwerp eener nieuwe constitutie bij de eerste kamer in, dat in hoofdzaak onder den invloed van Pijman en Irhoven van Dam, of eigenlijk onder dien van den franschen bevelhebber Angereau, dat is van Bonaparte, tot stand was gekomen. Maar dit zeer oligarchisch ontwerp lokte bij de nog zeer democratisch gezinde eerste kamer heftige oppositie uit. De revolutionnairden beschouwden het als strijdig met de beginselen van 1798 en als eene schennis van de oppermacht van het volk. Zij werden hierbij krachtig gesteund door de roomschen, die het niet konden verdragen dat aan de hervormden nieuwe voorrechten werden toegekend, terwijl zij reeds ten hoogste ontstemd waren door het decreet, waarbij de betaling der traktementen aan de hervormde leeraren voor een jaar was verlengd. Zelfs adresseerden

duizenden catholieken in Amsterdam met het dringend, bijna zeiden wij, het dreigend verzoek de staatsregeling van 1798 niet te veranderen. Het gevolg van een en ander was dat het ontwerp met de groote meerderheid van 50 tegen 12 stemmen werd verworpen. Ook werd in de zitting van 11 Juni het voorstel om de missive van het Uitvoerend Bewind toestemmend te beantwoorden, met 33 tegen 29 stemmen van de hand gewezen. Toch was daarmede de herziening niet verijdeld, want ook nu zou door een staatsgreep tot stand komen wat langs den gewonen parlementairen weg niet had kunnen geschieden. Den 10^{en} Juni was Pijman, de vroegere agent van oorlog, nu lid van den Raad voor de americaansche bezittingen, werktuig van Bonaparte, tot lid van het Uitvoerend Bewind in plaats van Hoeth gekozen. Op de meerderheid van dit Bewind, die voor eene herziening van de staatsregeling was, namelijk de heeren Pijman, Besier en van Haersolte, werd nu, tegenover de minderheid, die haar bestreed, namelijk de heeren van Swinden en Ermerins, eene krachtige pressie van fransche zijde uitgeoefend. Want Bonaparte wenschte eene zeer gematigde toepassing der nieuwe denkbeelden om zoo mogelijk liberalen en zelfs antirevolutionairen te winnen. Onder zijn invloed bood dan ook genoemde meerderheid van het Uitvoerend Bewind het eerste ontwerp, eenigszins gewijzigd, weder aan de eerste kamer aan. Daarbij was reeds zeer voorbarig eene proclamatie gevoegd, waarin het volk tegen 1 October werd opgeroepen, om over het ontwerp te stemmen. De eerste kamer verklaarde die proclamatie onwettig en eischte intrekking ervan. Maar de meerderheid van het Uitvoerend Bewind wilde van geen toegeven weten, sterk als zij zich gevoelde door het fransche leger. Deze drie mannen, Pijman, Besier en van Haersolte, namen, gesteund door den franschen bevelhebber Angereau, het bewind in handen. Den 18^{en} September werden de deuren van het gebouw van het vertegenwoordigend lichaam verzegeld en de werkzaamheden van dit college geschorst. Eene proclamatie verscheen, waarbij de vroegere schorsing door de eerste kamer van de proclamatie, die de burgers tegen 1 October opriep tot stemming, werd voorgesteld als eene poging om de stem der natie te smoren. Op dien datum had nu de stemming plaats. Van hen die er aan deelnamen, verklaarden zich 52.219 tegen en 16.771 vóór het ontwerp. Maar vooraf had men bepaald dat degenen die niet stemden als voorstemmers zouden worden beschouwd. Het geheele aantal kiezers bedroeg 416.419; in het geheel werden dus 364.200 personen geacht vóór het ontwerp te hebben gestemd, zoodat het beschouwd werd als te zijn aangenomen. Als een bewijs hoe fel vooral de roomschen tegen het ontwerp waren, kan gelden dat bij de 52.219 tegenstemmers zich alleen uit Noord-Brabant 32.000 bevonden. De voorname reden dezer tegenkanting lag in het terugnemen der additioneele artikelen en de betere conditie, waarin de hervormden bij de nieuwe staatsregeling

kwamen. Maar aan de andere zijde waren vele hervormden steeds meer verbitterd geworden over den hartstocht en over de onbillijkheid, waarmede de roomschen poogden in het bezit hunner kerkgebouwen te worden gesteld ¹⁾. Dientengevolge was in de toonaangevende hervormde kringen bij toeneming sympathie voor eene nieuwe staatsregeling ontstaan en legde men zich dáár voldaan bij den staatsgreep van 14 September neder. Den 16^{en} October 1801 werd de nieuwe staatsregeling door het Uitvoerend Bewind afgekondigd om onmiddellijk in werking te treden.

Aldus geschiedde.

Had men in 1798 met ruwe hand onder den invloed van den franschen geest staat en kerk vaneengescheurd, in 1801 toonde men, weder op voorbeeld van Frankrijk, behoefte om gedeeltelijk op de oude paden terug te keeren. Niet echter in dien zin als wilde men de vrijheid van godsdienst weder beperken of het ééne kerkgenootschap boven het andere bevoordeelen. In dit opzicht bleef men aan de in 1798 gevolgde gedragslijn getrouw. „Alle Kerkgenootschappen” — zoo zegt de staatsregeling van 1801 — „welke ter bevordering van deugd en goede zeden een Hoogste Wezen eerbiedigen en hulde doen, genieten eene gelijke bescherming der Wetten. Ieder Kerkgenootschap belijdt zijne gevoelens openlijk, en vergunt aan een iegelijk den vrijen toegang tot zijne Bijeenkomsten.” Met deze woorden bleef het beginsel van gelijkheid van recht voor alle kerkgenootschappen in de nieuwe staatsregeling vastgelegd.

Wél echter keerde men in zooverre op de oude paden terug, dat door deze staatsregeling de kerk niet langer als een quantité negligible werd beschouwd. Men oordeelde niet meer, dat deze maar haar eigen weg moest zoeken, doch bood haar eenigen steun. Zoo werd de bepaling opgenomen dat de hoogleeraren, predikanten en kerkelijke bedienden der voormaals bevoorrechte kerk, die in dienst waren, en uit de openbare kas werden gesalarieerd of gepensioneerd, hunne salarissen of pensioenen zouden behouden, totdat daarin op andere wijze zou zijn voorzien ²⁾. Daarmede was het schrikbeeld verdwenen, dat al deze personen drie jaren na de invoering der staatsregeling van 1798 broodeloos zouden worden. De grondwetgever van 1801 ging echter nog een stap verder. Hij schiep namelijk in de staatsregeling een zekeren waarborg, dat de

¹⁾ J. H. Appellius : „De staatsregeling van 1795 in hare aard, loop en gevolgen beschouwd” Leiden 1801 bldz. 179.

²⁾ Art. 14. Geene uitsluitende Burgerlijke voorrechten zijn aan eenige Godsdienstige Geloofsbelijdenis verbonden. De Hoogleeraren, Leeraren en Kerkelijke bedienden der voormaals bevoorrechte Kerk blijven, zoo verre die bij de aanneming dezer Staatsregeling in dienst zijn gesteld, en uit eenige Politieke Kassen worden gesalarieerd of gepensioneerd, hunne Tractementen of Pensioenen totdat het bepaalde bij Art. 12 in werking zal zijn gebragt.

bedoelde personen, ook wanneer de overheidskas niet meer in hun onderhoud zou voorzien, toch van hun traktement of pensioen verzekerd zouden zijn. Daarvoor was de eigenaardige bepaling opgenomen, dat ieder gezinshoofd en op zichzelf staand persoon, hetzij man of vrouw, zich, indien zij den leeftijd van veertien jaar hadden bereikt, bij een of ander kerkgenootschap moesten laten inschrijven en jaarlijks zoowel voor het onderhoud der predikanten als voor dat der kerken en pastorieën een bedrag zouden moeten betalen. Een afzonderlijke wet zou dat bedrag voor de leden van ieder kerkgenootschap vaststellen ¹⁾ en tevens de wijze aangeven, waarop die contributie in elk kerkgenootschap onder zijne verschillende gemeenten moest worden verdeeld. Uit een nader besluit, waarin dit laatste vermeld was ²⁾, bleek tevens dat de genoemde voor-

---

¹⁾ Art. 12 Elk hoofd eens Huisgezins, en op zich zelf staand Persoon van beiderlei Kunne mits den ouderdom van veertien jaar bereikt hebbende, doet zich inschrijven bij een of ander Kerkgenootschap, hetwelk vrijwillig kan verlaten worden, om tot een ander over te gaan. Voor ieder Kerkgenootschap wordt van de alzo ingeschreven Leden tot onderhoud van deszelfs Dienaren en Eigendommen, eene Jaarlijksche gift gevorderd, niet te boven gaande een zekere bepaalde som, achtereenvolgens het gene aangaande dit een en ander nader bij de Wet zal worden vastgesteld.

²⁾ Nadat het ontwerp van staatsregeling door het Uitvoerend Bewind 14 September 1801 was bekend gemaakt, werd reeds 28 September 1801 het volgend besluit genomen: „Op het geproponeerde ter vergadering en in aanmerking genomen zijnde, dat aan het 12 en 14 Articul het Ontwerp van Staatsregeling, door veelen, het zij dan uit misvatting of kwalijkgezinde oogmerken, eene verkeerde meening wordt toegeschreven: is goedgevonden, de respectie Commissarissen van het Bewind bij de Departementale Bestuuren aanteschrijven en te kennen te geeven. 1°. Dat met de woorden van het 12. Art. *achtereenvolgens* (in art. 12 zelf staat „achtereenvolgens”) *het gene aangaande dit een en ander bij de Wet nader zal worden vastgesteld*, niets anders of meerder wordt bedoeld, dan dat bij eene Wet zal worden vastgesteld de hoeveelheid der Contributie voor de Leden van elk Kerkgenootschap, het welk buiten staat zal zijn om buiten dien voor zijn bestaan te zorgen; mitsgaders dat de Wet zal bepalen de wijze, waarop de Contributie in ieder Kerkgenootschap onder de respectie Gemeente zal worden verdeeld, en geensins dat de Wet zich verder met de Godsdienstige schikkingen en inrichtingen van elk Kerkgenootschap zoude bemoeien; en

2° Dat het 15. Art. geene de minste bedoeling heeft om in het bezit van eenige genaaste Kerk wederom verandering te maken, gelijk dit uit de vergelijking met Art. 13 bovendien zonneklaar blijkt.

En zal Extract dezes worden gezonden aan de respectie Commissarissen van het bewind bij de Departementale Bestuuren, met last om daarvan het nodig gebruik te maken.

Het onder 2° genoemde 15. Art. luidt: „Alle algemeene Wetten en bepalingen, welke sedert het begin van den Jare 1795 gederogeed hebben aan de waarde van Eigendommen of wettig verkregen Bezittingen, zijn aan

schriften alleen van toepassing waren op kerkgenootschappen, die niet in staat waren zonder zulke contributies op de been te blijven. Doch dit daargelaten, was het de kennelijke bedoeling van den wetgever om te zorgen dat tegen den tijd, waarin de overheid de betaling zou staken, de traktementen en pensioenen der leeraren, en de bedragen voor het onderhoud van kerken en pastorieën, door middel van de verplichte contributies van de leden hunner kerkgenootschappen, zouden verzekerd zijn.

Ook nog in een ander opzicht had de staatsregeling van 1801 voor de kerkgenootschappen gezorgd. Artikel 13 bepaalde namelijk, dat ieder kerkgenootschap onherroepelijk in het bezit bleef van hetgeen het in het begin van 1800 bezat. Dit slaat natuurlijk op de kerkgebouwen en pastorieën, die de verschillende kerkgenootschappen, op grond van artikel 6 der staatsregeling van 1798, hadden verkregen. De geestelijke goederen toch waren in 1798 bij de wet nationaal verklaard en dus in het begin der 19e eeuw geene bezitting der kerkgenootschappen meer. De ontwerpers van de staatsregeling van 1801 hebben kennelijk door hun artikel 13 een einde willen maken aan de voortdurende twisten, die onder roomschen en hervormden ten gevolge van artikel 6 der additioneele artikelen tot de acte van staatsregeling 1798 plaats hadden. Zonder in te gaan op de vraag wie rechtens eigenaar was, hadden zij eenvoudig beslist dat wie in het begin van 1800 bezitter was, zulks onherroepelijk bleef.

Geven al deze bepalingen blijk van eene zekere geneigdheid om, bij behoud van eenmaal aangenomen beginselen omtrent scheiding van staat en kerk, het voortbestaan dezer laatste geldelijk mogelijk te maken, dit op zichzelf prijzenswaardig streven ging helaas ! gepaard met een zeer afkeurenswaardig jus in sacra. Ieder werd, volgens artikel 12, gedwongen tot een kerkgenootschap te behooren. Wie het eene verlaat, moet tot een ander overgaan. Bovendien moet ieder als lid van zulk een kerkgenootschap een bedrag betalen, dat de staat vaststelt. De steun, dien de staat derhalve, toen hij zijne hand van de kerk aftrok, deze verzekerde om te kunnen blijven voortwerken, werd afhankelijk gesteld van eene inmenging van den staat in de aangelegenheden der kerk, volkomen in strijd met de beginselen van 1798. Zoo werd het behoud dier beginselen louter schijn ; in werkelijkheid gaf men ze prijs. De staat liet

---

herziening onderworpen. Een ieder die door dezelve benadeeld is geworden, kan zich deswegen aan het Staats-Bewind vervoegen, hetwelk, naar bevind van zaken de afschaffing of verbetering van die Wetten, alsmede eene billijke schadeloosstelling voordraagt aan het Wetgevend Lichaam.

En 13. Art. luidt : Ieder Kerkgenootschap blijft onherroepelijk in het bezit van hetgeen met den aanvang dezer Eeuw door hetzelfde wierd bezeten.

financieel de hervormde kerk los, na eerst die kerk voorgeschreven te hebben wat zij voor haar eigen onderhoud moest betalen. Hij erkende daarmede de wenschelijkheid van haar voortbestaan, maar schoof tegelijk alle geldelijke lasten van zijne schouders op die harer leden, die hij tot betaling dwong. Wonderlijker dooreenmenging van staat en kerk is nauwelijks denkbaar. Zelden werd voorzeker het scheidingsbeginsel zoo averechts toegepast als hier.

Bovendien achtte een man als de bekende van der Palm, lid van den raad van binnenlandsche zaken, artikel 12 onuitvoerbaar ¹⁾. „Al ware het dat men ieder verplichtte tot het onderhoud van eenig kerkgenootschap te contribueeren, dan nog zou deze contributie niet overal dezelfde kunnen zijn. Men zou ook geen maximum noch minimum kunnen bepalen.” Vond hij het ook eenerzijds voor de hervormde kerk hard zich een kerkelijke taxe te zien opgelegd, die hare leden sinds twee eeuwen niet hadden behoeven te dragen, anderzijds oordeelde hij die verplichte contributie voor de andere kerkgenootschappen, die „hunne kerkelijke benooidgheden en derzelver vervulling reeds op een geregelden voet bezitten” overbodig. Hij besluit dan ook dat de geheele regeling, zooals die in de artikelen 12, 13 en 14 is vastgelegd, behoort afgeschaft en vervangen te worden door een kerkelijke constitutie, die ingericht is naar de omstandigheden en behoeften van de republiek.

De heer van der Palm bleek, wat dit laatste betreft, onder meer van gevoelen, dat de staatsregeling van 1801 de kerkgenootschappen te onafhankelijk van den staat liet. „De geheele onafhankelijkheid van het roomsch-catholieke kerkgenootschap van de politieke macht kan voor den staat zeer gevaarlijk worden uit hoofde der heerschappij, welke de geestelijken dezer kerk over de gewetens hunner onderhoorige leeken uitoeffenen, waardoor dezelve gevaarlijke werktuigen kunnen worden bij allerlei staats-intrigues, en de richtige werking van heilzame burgerlijke, staatkundige of financieele beschikkingen somtijds naar willekeur kunnen stremmen of bevorderen.” En wat het hervormd genootschap betreft, neemt hij ongeveer hetzelfde standpunt in, als hij, sprekende over het recht der possessie van het vruchtgebied der kerkelijke goederen, vervolgt: „Indien het bezwaarlijk zijn zou den hervormden dit regt te ontzeggen, het zou althans onvoorzichtig zijn hun hetzelfde toe te kennen, en daardoor te vestigen de volslagen onafhankelijkheid eener zoo groote corporatie van den staat.” Ter wille van de door hem gewenschte afhankelijkheid vooral, wil van der Palm dan ook het geheele vraagstuk van den eigendom in het midden laten en den staat geregeld met de betaling der gereformeerde leeraars doen voortgaan.

De geest des tijds bewoog zich steeds meer in de lijn van van der

¹⁾ Zie Dr. H. T. Colenbrander : Gedenkstukken enz. 4e dl. 1801—1806. Inleiding LXX—LXXVII.

Palm. Ook nu werkte de fransche geest aanstekelijk op het bataafsche staatsbewind, maar vooral de geest van Napoleon, die, als eerste consul, in Frankrijk de roomsch-catholieken had hersteld, uit overweging dat geen staat zonder godsdienst kan bestaan. Wèl ging het nu niet zoo spoedig en beslist als in 1795. Daarvoor werkte de geest van 1795 nog te veel na. Ook was er nog te veel onzekerheid in het bewind en hadden er nog te hevige botsingen tusschen de verschillende staatkundige machten plaats.

Maar toch bewezen verscheidene besluiten dat er eene kentering gekomen was. De financieele banden werden weder sterker. Den 22^{en} Februari 1802 werd tegelijk met de mededeeling dat de traktementen niet meer aan de gemeenten, maar aan de leeraren zelf zullen worden uitgekeerd, die andere gedaan; dat aan emeriti-predikanten, catechiseermeesters, krankenbezoekers en alle kerkelijke bedienden hunne traktementen of emolumenten weder op den ouden voet zullen worden betaald. Den 13^{en} Juli 1802 werd besloten de school- en academiegelden, vermeld in de resolutie van de staten van Holland van 15 Juni 1792, aan de leeraren der hervormde kerk in het Departement Holland, wier zonen zich op de latijnsche scholen en 's lands universiteiten bevinden, weder als van ouds uit het geestelijk kantoor te voldoen, totdat artikel 12 van de grondwet van 1801 in werking treedt. Den 20^{en} December 1802 gelastten de Thesauriër-Generaal en raden van finantie den rentmeesters der nationale domeinen, herkomstig van den vorst van Nassau, aan alle predikantsweduwen, onder hunne administratie behoorende, het gewone weduwen-traktement uit te keeren, ook al weder totdat artikel 12 van de grondwet van 1801 in werking treedt. En dit besluit werd den 8^{en} Juni 1803 gevolgd door dit ander, dat voortaan het weduwen-traktement ook zou verleend worden aan weduwen van predikanten van den hervormden godsdienst, die emeriti waren verklaard, alsmede dat het kinder-, school- en academiegeld op denzelfden voet als thans aan predikanten, ook aan hunne weduwen voor hare kinderen moest worden toegekend, onverschillig of hare mannen vóór hun overlijden nog in functie waren of reeds emeriti waren geworden. Bij resolutie van het departementaal bestuur van Holland werd den 14^{en} November 1803 besloten, dat de douceuren, bij resolutie van de staten van Holland van 15 Juni 1792 aan proponenten en nieuw beroepen leeraars toegelegd, aan hen weder als vroeger zouden moeten uitbetaald worden. En eindelijk werd bij resolutie van het gedeputeerd bestuur van Holland van 16 November 1803 bepaald, dat de weduwen de traktementen, waarvan in de resolutie van 8 Juni 1803 sprake was, zouden mogen verteren waar zij verkozen, mits op het grondgebied der bataafsche republiek.

Al deze gunstige beschikkingen bewijzen een verandering in de appreciatie van de hervormde kerk door den staat. Echter had, zooals wij reeds opmerkten, die mildere stemming vooral haar oorsprong in het streven om weder het politiek toezicht over die kerk

te verkrijgen. Typisch blijkt dit uit het besluit van 11 Augustus 1803, dat de staat, zoolang artikel 12 van de wet van 1801 niet zou zijn uitgevoerd, als van ouds de reiskosten enz. voor de synodale en klassicale vergaderingen, zelfs over het afgelopen jaar 1802 zou vergoeden, mits aan het staatsbewind toestemming werd gevraagd tot het houden der jaarlijksche synodale vergaderingen en dit daarop vertegenwoordigd zou zijn door één of twee commissarissen-politiek. Geheel in overeenstemming met dit standpunt werden de beroepen door de kerkeraden weder ter approbatie aan de vroedschap medegedeeld; werd het eeregestoelte in de kerken der hervormden voor regenten van staat en stad hersteld en het collatie-recht hernieuwd. Van zijn kant beveelt het staatsbewind weder de plechtige viering van den Zondag; den 2^{en} Maart 1803 wordt weder een algemeene dank- en bededag gehouden. Zoo zocht en vond men elkander weder. En het was voor de kerk voordeelig dat zij eenerzijds van artikel 13 der staatsregeling van 1801 kon gebruik maken, zoodat zij de kerkgebouwen, die zij bijna nergens had afgestaan, kon behouden, en anderzijds het voor haar nadeelige artikel 12 niet werd toegepast, ten gevolge waarvan de staat als voorheen de traktementen van hoogleraren in de godgeleerdheid, leeraren en kerkelijke bedienden bleef uitkeeren. Men kan dan ook de slotsom trekken, dat, wat de verhouding van den staat tot de hervormde kerk betreft, de practijk lijnrecht inging tegen de beginselen van de staatsregeling van 1801.

HOOFDSTUK III.

Toenemende inwerking van den napoleontischen geest op de verhouding van staat en kerk.

Met toenemende ontevredenheid had Napoleon de verwarring in ons staatsbestuur gadeslagen. Het veelhoofdige bewind, dat zich steeds meer verloor in den strijd om „kleine passieën, kleine jalousieën, kleine personaliteiten en diversie van opiniën”, was onmachtig om iets deugdelijks tot stand te brengen. De innerlijke verdeeldheid sloot behoorlijke samenwerking tusschen de verschillende staatsmachten uit. Napoleon, dat spel moede, besloot dan ook, in het besef zijner keizerlijke macht, Nederland voor het dilemma te plaatsen, of de aanvaarding van een eenhoofdige bestuur of de inlijving van de republiek bij Frankrijk. Zelfs liep hij reeds op de beslissing van het machteloze nederlandsch bewind vooruit door Rutger Jan Schimmelpenninck, die als gezant te Parijs zijn vertrouwen had gewonnen, den 2^{en} September 1804 naar Keulen te ontbieden en van hem te eischen, dat hij zich aan het hoofd der bataafsche zaken zou plaatsen. Hij dreigde hem in dat onderhoud een einde te zullen maken aan het bestaan der republiek, indien hij bedankte. Spoedig daarna nam Schimmelpenninck dan ook, na